

TOPLUMSAL BELLEK ve GELENEKSEL EYLEM BAĞLAMINDA BİR SÖZEL TARİH METNİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of An Oral History Text in the Context of Social Memory and Traditional Activity

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SEVER*

ÖZET

Bireylerin tarihi süreç içerisinde gözlem ve deneyimlerinin sonucu elde ettikleri bilgiler, toplumun “ortak bilgisi”ni oluşturur. Bu bilgilerin korunarak, geliştirilerek ve kalıp haline getirilerek kuşaklar arası aktarılmasıyla toplumun “ortak belleği” meydana gelir. Ortak bellek, toplumsal yapıda “geleneksel eylem” şeklinde belirir. Geleneksel eylem, kişinin içine doğduğu çevrede hazır bulunduğu, görerek, taklit ederek deneyerek öğrendiği bir eylem türüdür.

Çalışmamızda Kırşehir’in Dalakçı köyünde meydana gelen bir doğal felaket, ortak bellek ve geleneksel eylem bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Ortak bellek, geleneksel eylem, kocakarı soğukları

ABSTRACT

Knowledge which people reach at the end of their observations and experiences during their lives constitutes “common knowledge” of the society. This knowledge consists of the society’s “common memory” by transmitting from the old generations to the new ones by safeguarding, developing and becoming stereotyped of this knowledge. Common memory appears as “traditional activity” in social structure. Traditional activity is a kind of activity that person faces with it in the community that he belongs to and he learns it through observing, imitating and experiencing it.

In this study, a natural disaster occurred in Kırşehir, Dalakçı village will be evaluated in the context of social memory and traditional activity.

Key Words

Common memory, traditional activity, kocakarı soğukları.

Giriş:

Sözel tarih, sıradan insanın yaşadıklarını, tanık olduklarını, çevresinden işittiklerini, çevresindekilere aktarması, dolayısıyla geçmişin hatırlanarak yeniden yaşanması sürecidir. Bu süreçte, Thompson’ın ifadesiyle “insanlara tarihleri kendi sözleriyle geri ver[il]ir. Onlara geçmiş ver[il]irken geleceği kurmak için de yol göster[il]ir” (Thompson 1999: 18) Sözlü anlatımlarda toplum bilincini destekleyen ve birlik ruhunu pekiştiren özellikler vardır; çünkü “ortak bir tarih yaşamak aynı zamanda ortak bir akla mensup olmak, yani aynı kimliği taşı-

mak anlamına da gelir.” (Başer 2006: 129) Yaşanmış geçmişin tanıklıkları, bir sonraki kuşak için yönlendirici özellikler gösterir. Milli kültür, “bir milletin hayatında fertlerin <sözlü ve yazılı gelenekte yer alan> kabulleriyle, müştereklik gücüne erişen ve milli kimliği oluşturan maddi ve manevi faaliyetlerin bütünüdür.” (Yıldırım 1998: 38) Yaşanan her olay; yaşayanlar, tanık olanlar ya da bu olayı çeşitli kanallardan işitenler, öğrenenler tarafından farklı algılanıp farklı değerlendirilebilir. Yaşanan olayın dilendirilmesi, yansıtılması açısından bu değerlendirmeler, halk kültüründe muh-

* G.Ü. Türk Halkbilimi Bölüm Başkanı, severm@gazi.edu.tr

tefif türde yapı/ürün olarak ortaya çıkar. Sözelimi yaşamış bu olay, çevrede ibret alınması için anlatıla gelen hikâye olabilir; derin bir üzüntüye sebep olan bir olay olarak ağıtlaşabilir ve yaşananları kuşaklararası aktararak günümüze kadar gelebilir ya da asıl niteliklerinden uzaklaşarak bir efsane şekline dönüşebilir. “Sözlü ortam kaynağı, hangi biçim içinde ifade ediliyorsa edilsin, zaman içinde geçip geldiği yüzyılların bilgisini, tarihî olgu ve eylemlerini sınırsız sayıda yeniden düzenleyerek gelen veya kayda geçiren bir sözel belge niteliği taşır.” (Yıldırım 1998: 91) Yaşanmış kişisel bir olaydan yola çıkarak içinde bulunulan kültürel ortama ait nitelikli veriler elde edilebilir. Toplumun yaşayış, düşünüş özellikleri, değerlilik-değersizlik yargıları, çevresinde oluşan, gerçekleşen olay ve durumlara karşı geliştirdiği tepkisi, bakış açısı, vd. özellikler kişi hakkındaki bilgi yanında toplumsal bilgi birikimini de içermesi yönüyle önemlidir. Yaşanılan bir olayın bir olgu olarak diğer toplumsal olgularla olan ilişkisinin varlığı gerçeğinden hareketle yaşanılan olayın/durumun oluşumuna etkiyen süreçleri de ortaya çıkarması açısından kişisel hikayelerin önemi yadsınamaz bir gerçekliktir.

Konu ettiğimiz olayın meydana gelişi (1898) üzerinden bir asırdan fazla süre geçmiştir. Bu süre içinde olayın hafızalardan silinmemiş olması, her bahar gelişinde ibret alınacak bir olay/durum olarak dile getirilmesi, yani geçmişin yeniden hatırlanarak yaşanması, ona sözel belge özelliği kazandırmaktadır. Olayı bize aktaran kişi, elbette olayı yaşayan ya da olaya tanık olan bir kişi değildir; ağıt metnini hatırlayabildiği ölçüde koruyabilmiştir; ancak olayın meydana geldiği çevrenin insanı olması, toplumun ortak hafızasının işlevsellik bağlamında

sağlıklı korunduğunun bir göstergesidir. Çünkü, mevsimlerin, belirli günlerin özelliklerinin hatırlanması ve bu özelliklere göre gereken hazırlıkların yapılması yöre insanının bugünkü yaşayışında geçmişteki kadar olmasa da geçerliliğini korumaktadır.

Çalışmamızda Kırşehir’in Dalacı köyünden bir ailenin yaşadığı acı bir olay çerçevesinde halk yaşamı için çok önemli olan geleneksel bilgiye uyulmadan yapılan eylemlerin ne gibi sonuçlarının olabileceği, insan için geleneksel eylemin, diğer eylem çeşitlerinden neden daha önemli olduğu, olayın öyküsü (sözel tarih metni) ve olaya ilişkin yakılan ağıt metni üzerinden tartışılmaya çalışılacaktır.

Sözel tarih metni olarak ağıt:

Sözel tarih metninde anlatılan olaylar, durumlar hemen her yörede yaşanan, tanık olunan ve anlatıla gelen olaylar/durumlardır. Birçok kişi tarafından farklı şekillerde hatırlanan ve dile getirilişinde de farklılıklar gösteren bu olay ve durumların metinleri “sözel hafızada muhafaza edilir, anlatılmaz ise, zamanla silinir, kaybolur.” (Yıldırım 2004: 146) Sözel bellekte olayların nesir anlatılar şeklinde saklanmasına göre şiir, müzik ve ritüel şeklinde saklanması ve kuşaklararası aktarımı daha başarılıdır Sözünelezzetle ve hareketle birleşmesi, bellekte yer edinmesinde büyük imkanlar sağlamaktadır. Diğer yandan olayın toplumu etkileme derecesi de bellekte saklanmasının üzerinde etkilidir. Yaşanılan olayın bir ağıdın konusunu oluşturması, ağıt metninin dolayısıyla da olayın daha sonraki kuşaklara aktarımında etkili olduğu gibi unutulmasını da önlemiştir. Akılda tutmayı, ezberlemeyi kolaylaştıran kalıp sözleri ve ezgiyi içeriğinde bulundurması nedeniyle ağıtlar, bellekte belli bir bilginin saklanması için en iyi

edebî metinlerdir. Doğal, alışılmış olma-
yan ölümler, felaketler, vd. olaylar son-
rası yakılan ağıtlar, yakılma nedenlerin-
den dolayı uzun ömürlü, unutulmayan
ağıtlar olmaktadır. Elbette ağıt yakanla-
rın tarihî bir belge oluşturmak, meydana
gelen olay hakkında bilgi vermek gibi bir
amaçları yoktur. Duyulan acının şiddeti-
ne, ağıt yakıcısının ruhî durumuna göre
bir dile getirme söz konusudur. Ancak,
bu dile getirmede ağıt yakıcısı, toplumsal
bellekte yer etmiş örnek metinlerden
de (ağıt metinleri) yararlanır. Ağıt met-
ni, meydana getirilişindeki ortam düşü-
nüldüğünde anonimleşmeye, dolayısıyla
da değişmeye, eş ve benzer metinlerinin
oluşumuna uygun bir metindir. “Ağıt,
olayı bütün ayrıntıları ile anlatmasa
da biz ağıtlarda ölüm olayına büyük bir
açıklık ve gerçeklikle dokunulduğunu
görürüz.” (Başgöz 2004: 19) Bu gerçek-
likle ağıt, oluştuğu çevrenin toplumsal
yapısı ve yaşamı hakkında da bilgiler
içerir. Yaşanılan acı olaylar, ölümler ar-
dından yakılan ağıtlar, o olayın, ölümün
adeta raporudur ve yalın bir gerçeklik
içinde meydana gelen olayın geri planın-
daki nedenleri açıklar. Bunu yaparken
de “yereli” anlatır.

Dalakçı Köyü ve Karacakurtlar/ Karacayurtlular

Karacayurt/Karacakurt aşireti, ta-
rihî kaynaklara göre Bozok Türkmen-
lerinden bir aşirettir ve önderleri Dul-
kadiroğulları Beyliği'nin kurucusu Zey-
neddin Karaca Bey'in (? - 1353) adından
dolayı Karacalar olarak anılır. Osmanlı
Devleti, Dulkadiroğullarının varlığına
son verince (1522), Diyarbakır-Maraş
arası dağlık bölgede oturan aşiretin dir-
liği bozulmuş; aşiret bir kısım Dulka-
dir oymaklarıyla İç Anadolu'ya gelerek
Seyfe ovasına yerleşmiştir. Karacayurt/
Karacakurt aşireti, daha önce Mucur'a
bağlı olan, şimdiyse Hacıbektaş'a bağlı

olan Başköy ve Hasanlar köyünü mey-
dana getirmiş; zaman içinde bölgeye
sıgmayan aşiret, Hacıveli ve Maksutlu
olarak iki kola ayrılarak Seyfe gölü ile
Kızılırmak'ın kuzeye kıvrıldığı büyük
kavisin içine yerleşerek bugün yetmişe
yakın sayıdaki köyü meydana getirmiş-
lerdir. Bu yetmişe yakın köylerden biri
de Dalakçı köyüdür ve halkı Karacayurt
aşireti mensubudurlar; günümüzde Ka-
racayurtlular veya Karacakurtlar olarak
anırlar. Tarım ve hayvancılıkla geçi-
nen Dalakçı köylüleri, baharla birlikte
yaylaya çıkarlar. Yayla hayatı, onların
kültürel yapılarının esasını oluşturur.
Geçmişten gelen bir yaşam şekli olarak
hayvancılığı devam ettirirken değişen
ekonomik ilişkiler çerçevesinde toprağı
da işlemeye başlayan Dalakçılılar, ya-
şamlarını hayvancılık ve çiftçilikle sağ-
lamaktadırlar.

Sözel tarih metni: Yapık
Hüseyin'in ve ailesinin hikayesi ve ağıt
metni

Ağıdı söyleyen: Hatice Şahinoğ-
lu (1930 Dalakçı köyü/Mucur doğumlu,
ilkokula bir yıl gittikten sonra okuldan
alınmış, ev kadını.)

Ağıdı yazıya alan: İbrahim Özde-
mir (1939 Dalakçı köyü, Teknik Tarım
ve Ziraat okulu mezunu, emekli işçi)

Ağıdın yazıya alındığı tarih:
Nisan 2004

Anlatılan hikaye ve ağıt metni

“Hicrî 1314/Miladî 1898 yılı kışı çok
uzun ve zorlu geçer. Evinde erzağı, sa-
manlığında samanı, otu tükenen insan-
lar için kış, adeta bir kabus dönüşür;
baharın gelişi dört gözle beklenir. Nite-
kim havalar ısınmaya, karlar erimeye,
bahar kendisini hissettirmeye başlar.
Arap Şahinoğulları adıyla bilinen sü-
laleden Yapık Hüseyin'in karısı, başta
kocasına sonra da komşularına havala-
rın ısındığını, koyunların kuzulamaya

başladığını, artık yaylaya göçme zamanının geldiğini söyler. Gerek Yapık Hüseyin gerekse konu komşu, bu havalara aldanmamak gerektiğini, vaktin daha gelmediğini söylerlerse de kendilerinin yiyecek erzağının yanında hayvanlara verilecek otun, samanın tükenmek üzere oluşu, Yapık Hüseyin'in yaylaya göçmeye karar vermesinde etkili olur. Yapık Hüseyin, anası, karısı, Oğulları Cinder Ali, torunları Ümüþ ve Meral, büyük gelin Nesibe, küçük gelin Ayşe, hayvanlarını da alıp Tandırkuyu diye bilinen yaylaya göçerler. Çayır çimen büyümüş; koyunlar, keçiler kuzulamış; inekler buzağılamış; süt, yoğurt bollaşmıştır. Bu arada gelin Nesibe de bir oğlan doğurur, adını Mehmet, lakabını da Babalık koyarlar. Herkes mutludur. Yapık Hüseyin, "Avrat bu yıl çok neşelisin." diye karısına takılır. Hanım da

"Herif, herif
Mart büzüğüne barmakçığım
Boynuzlandı oğlakçığım
Tanrı'ya minnetim kalmadı
Çoş keçim çoş"

diye manidâr cevaplar verir. Erken gelen yazdan, seyib büyüyen kızdan hayır gelmez derler ya, 11 Mart'ta kocakarı soğukları öyle bir bastırır ki tasavvur edilemeyecek kadar kar yağar. Yapık Hüseyin'in yayladaki kömü (barınağı) muhkem olmadığı için yağın karın ağırlığına dayanamayıp çöker. Hüseyin'in anası da bu esnada tandırdan köz/ateş çıkarmaya çalışmaktadır. Tandıra tepe üstü düşer, orada ölür. Barnakta bulunan ve Lakabı "Babalık" olan Mehmet'e bir şey olmaz; ama annesi Nesibe göçük altında kalarak ölür. Baba Hüseyin, gelini Ayşe ile kızları Ümüþ ve Meral'i Dalakçı köyüne haberci salar. Yolda tipiye tutulan gelin ve kızlar donarak ölürlere. Bu arada hayvanların hepsi telef olmuştur. Yapık Hüseyin, oğlu Cinder Ali'yi,

torunu Babalık'ı alarak Kırşehir merkeze bağlı Karıncalı köyüne sığınır. Babalık Mehmet (Mehmet Yılmaz) 1977'de vefat eder. Yaşanan bu acı olaya istinaden o günden beri Dalakçı köyü ve çevresinde 11 Mart soğuklarına "Kocakarıyı kazana/tandıra tepen soğukları" denmektedir. O günlerde yakını belli olmayan bir ağıt dillerde dolaşır:

Tipi geldi uzun yolu tuttular
Çok soğukta kendini unuttular
Cesedimi at üstüne attılar
Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım
Yaylamız da köyümüze biraz aralı
Sorun Babalık'a acep nereli
Ebesi göndermiş de köye Meral'i
Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım
Acı poyraz da esim esim esiyor
Ağ bürgümü de kesim kesim kesiyor
Anamı babamı da gaflet basıyor
Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım
Tandırkuyu Babalık'ın doğumu
Geçen asırlar nice yüz yıl oldu mu?
Gelirken tipi çevirdi yolumu
Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım
Bir düş gördüm hayır ola hayıra
Kar erimiş gelin yatmış çayıra
Gelinlik tül bendimi verin hayırına
Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım
Uğursuz geldi bu yıl yaylamız
Acı geliyor Dalakçı'da kalmamız
Karıncalı olsun bizim obamız
Gelin Ayşe'm, kız Ümüþ'üm ağlarım"

Sözel Tarih Metninin Değerlendirilmesi:

Bilindiği üzere Türk kültüründe önemli bir yeri ve anlamı bulunan hayvancılıkla, hayvan sürülerinin beslenmesine, üremesine paralel olarak Türk insanının hayatını sürdürmesini sağlayan etkin bir kültürel yapı meydana getirilmiştir. Hayvancılığa dayalı üretim ve tüketim alışkanlıkları, düşünme, algılama ve değerlendirme özelliklerini de belirlemiştir. Türk insanı hayvanlarını

beslemek, üretmek, hastalıklardan ya da yabancı hayvanlardan korumak üzere ne zaman, nerede bulunması gerektiğini, beslenme kaynaklarının ve suyun nerelerde olduğunu, mevsimlere göre nasıl hareket etmesi gerektiğini, nelerden kaçınmasının ya da neleri yapmasının bilgisini, bu kültürel yapıda bulmuştur. Sahip olduğu hayvanların özelliklerini bilmek yanında yabancı hayvanların ve bu arada hayvanlarının beslenmesini sağlayan bitkilerin özelliklerini de bilmek gerekliliği, bu hususlarda bilgi üretmeyi ve bu bilgiyi kuşaklararası aktarmayı zorunlu kılmıştır. Geçimini hayvancılıkla sağlayan toplumlar, geçimini tarımla sağlayan toplumlara göre doğa olaylarını, mevsimlerin dönüşümünü daha dikkatli gözlemler; çünkü yaşamlarını sürdürmeleri ile doğa olayları arasında daha sıkı bağlar mevcuttur. Hayvanların beslenmesi, üremesi, hayvanlardan üretilecek ürünlerin elde edilmesi, korunması, saklanması, vb. mevsimlere, hava şartlarına, ulaşım imkanlarına göre tasarlanıp biçimlendirilir. Bu insanları her yönden kısıtlayan karakışın bu insanlar üzerindeki etkisi diğer mevsimlere göre daha ağırdır. Kışın bir an önce bitmesini sabırsızlıkla bekleyen insanlar için bahar, bolluğun, bereketin, üremenin, çoğalmanın mevsimidir. Bilindiği üzere, halk takvimine göre kış mevsimi “Erbain” ve “Hamsin” olarak iki dönemdir. Erbain, kırk demektir ve kırk günlük (21/22 Aralık- 31 Ocak) karakışın adıdır; zemheri olarak da bilinir. Hamsin ise, elli anlamındadır ve bu kırk günlük süreden sonra gelen elli günlük (1 Şubat- 21 Mart) devredir. 19 Şubat - 7 Mart arası 17-18 günlük sürede birer hafta arayla cemreler düşer. İlk cemre 20/21 Şubat'ta havaya düşer ve havalar ısınır. İkinci cemre 27/28 Şubat'ta suya düşer, sular ısınır. Üçüncü ve son cemre

6/7 Mart'ta toprağa düşer ve toprak ısınır. Cemrelerin düşme sürecinde havanın, suyun ısındığına, toprağın canlandığına tanık olunursa da henüz kış bitmemiştir. Çünkü 10-17 Mart arası günlerde Kocakarı soğukları, Berd-el acüz soğukları olarak adlandırılan soğuk ve yağışlı havalar hüküm sürer.

1 Şubat -21 Mart arası elli günlük sürenin bitiminde kış da bitmiştir ve bahar gelmiştir. 21/22 Mart, Türk kültüründe “Yeni Gün”, yani yılbaşısıdır. Bununla birlikte soğuklar sona ermemiştir. Hayvancılık ve çiftçilikle uğraşan toplumlar takvimlerini, mevsimlerin değişimini ve mevsim süresince görüle gelen hava şartlarını gözlemleyerek düzenlemişlerdir. Mart ayının sonlarına doğru doğadaki değişimleri gözlemek ve yaşamlarını doğaya göre düzenlemek, bu toplumlar için oldukça önemlidir. Toplumun ortak aklı veya geleneksel bilgi diyebileceğimiz bir anlaşma zemininde, herkes mevsimin özelliklerine göre eylemlerine “nerede, niçin, nasıl, ne zaman, vb.” soruları cevaplayarak başlar. Yaylaya çıkılacak zamanı, toprağın sürüleceği, ekileceği zamanı, hasat zamanını, yayladan dönüş zamanını bu toplumsal akıl belirler. İşte bu bağlamda yazımıza konu ettiğimiz olay, toplumsal akla danışılmadığı, geleneksel bilgiye önem verilmediği bir zamanda gerçekleşmiştir. Weber, toplumsal eylemlerin/davranışların dört türde gerçekleştiğini belirtir:

1. Yarar amaçlı akılcı davranış/eylem
2. Değersel akılcı davranış/eylem
3. Duygusal davranış/eylem
4. Geleneksel davranış/eylem (Weber 1978: 24-25)

Burada konumuzla ilgili olan, geleneksel eylemdir ve kişi, içine doğduğu çevrede bu eylem türünü, toplum üyelerinden görerek, taklit ederek, deneye-

rek, alışarak öğrenir. “Geleneksel davranış, alışkanlıklar, âdetler, ikinci bir doğa haline gelmiş inançlar tarafından belirlenmiş davranıştır. Geleneğe göre davranmak için [kişinin] ne bir amaç tasarlaması ne de bir değer göz önüne alması ne de heyecanla harekete geçirilmesi gerekir. [Kişi] sadece uzun bir uygulamayla yerleşmiş bir tepkiye uyar.” (Aron 2000:396) Dedelerden torunlara aktarılan hazır eylem kalıpları, torunlar tarafından kullanıldıkça toplumsal ve geleneksel bilgi hem gelişir hem de işlevselliğini korur. Kişiler aynı coğrafyada, aynı zamanda, aynı olayı yaşayabilir, ancak olayın anlamı her kişi için aynı önemde olmayabilir. Dahası ortak bir anı olarak bireyler tarafından hatırlanan bir olay, zaman ve mekan değişimi, yaşanan ekonomik ve çevresel ve siyasî olayların etkisi dolayısıyla aynı ölçüde dikkate alınmayabilir. Kuşaklar arası anlayış, inanç ve değerlerdeki farklılıklar, toplumsal belleğin önemini de azaltıp fazlalaştırabilir. “Farklı kuşaklar, zihinsel ve duygusal bakımdan birbirlerinden tamamen kopuk olabilirler; bir kuşağın anıları, o kuşağın üyelerinin beyinleri ve bedenleri içinde bir daha geri alınmayacak biçimde kilitlenmiş olabilir.” (Conner 1999:11)

M. Eliade, (2006: 70) tarihî bir olayın halk belleğinde en fazla iki-üç yüzyıl saklanabileceğini söylerken Lord Raglan, (2005: 314) bu süreyi yüz elli yıl olarak belirler. Bu sürenin azalıp çoğalması birtakım etkenlere bağlıdır. Ortak bellekte bir olayın, durumun korunabilmesi, olayın toplumdaki etkisine bağlı olduğu kadar olayın anlatımının toplum bireyleri arasında ne ölçüde tekrar tekrar anlatılır olduğudur. Zira, [Tekrarlamalar ile] “olaylar dizisinin sonsuzda kaybolması önlenir ve bir ortak kültürün unsurları olarak tanınabilir ve hatırlanabilir ör-

neklere dönüşmesi sağlanır.” (Assmann 2001:21) Dolayısıyla yukarıda belirtilen halk belleğinde bir olayın korunabilmesi süresi toplum beyninde olayın şiddeti ve tekrarlanma ölçüsüne göre uzayıp kısılabılır. Elimizdeki ağıt metni, olayın meydana gelişinden yüz yılı aşkın bir süre sonra yazıya geçirilmiştir. Ağıdı söyleyen Hatice Şahinoğlu 1930 doğumludur; yani olayın meydana gelişinden 32 yıl sonra dünyaya gelmiştir. Belli ki olay hakkında anlatılanları ve türlü vesilelerle dile getirilen (tekrarlanan) ağıdı birçok kere dinlemiş ve hafızasına almıştır. Yaşanılan, aynı zamanda ve ortaklaşa paylaşılan bir mekanda meydana gelen olay, ortak bellekte bir hatıra olarak saklanmıştır. Bu olayın hatırlanmasını sağlayan, “aile için ev, kırsal kesimde yaşayanlar için köy ve vadi, kentsoylular için kentler ve bir coğrafyada yaşayanlar için o coğrafi bölge mekansal hatırlama çerçevesini” (Assmann 2001: 42) oluşturmuştur. Hatice Şahinoğlu’dan yetmişli yaşlarında alınıp yazıya geçirilen ağıt metni, meydana gelen olayın tarihi belgesidir ve geleneksel bilginin olduğu kadar toplumsal yaşamda geleneksel bilgiye itibar etmemenin de ne gibi sonuçlar doğuracağını göstergesidir. Zira, geleneksel bilgiye sahip ve geleneksel bilgiyi değerli bularak ona uyan ve bu bilgiden hareketle henüz kışın bitmediğini, yaylaya göçme vaktinin gelmediğini, iyi giden havalara adlanılmaması gerektiğini telkin eden komşuların sözüne kulak asmayan bir aile felakete uğramıştır. Uzun gözlem ve denemelerden sonra doğa olayları hakkında biriktirilen bilgi, kuşaktan kuşağa aktararak yaşanan zamana getirilmiştir. Mevsimlerin yinelenebilir özelliklerine denk gelen olaylar, halk belleğinde zamansallık kazandığından her yıl aynı zaman/mevsim

geldiğinde olayın yeniden hatırlanmasını da sağlayıcı bir etkide bulunmaktadır. Bu açıdan yaşanan olay, kışın bitmesi, baharın gelişi gibi döngüsel bir zamanda gerçekleşmiş olduğundan her bahar gelişinde yeniden hatırlanmaktadır. Ağdın seslendirilmesiyle olay tekrar yaşanırken geleneksel bilginin, toplumsal yaşamda ne denli önemli olduğunun altı bir kez daha çizilmektedir. Çünkü, doğayla iç içe yaşayan hayvancı, tarımcı topluluklar bu bilgiler sayesinde devamlılıklarını sağlamaktadırlar. Teknolojik bilgi ve araçlardan yoksun bu insanların yüzyıllar ötesinden gelen görgü, bilgi ve deneyimlerle doğa olaylarını tahmin etme ve ona göre davranma becerileri şaşılacak derecede doğru ve işlevseldir. Bu bilgi ve deneyimler, yaşayan insanlar için adeta bir rehberdir. Bu rehberine inanç, toplumdaki birlik ve devamlılığı da sağlayacaktır. Çünkü, doğa karşısındaki zayıflığın, güçsüzlüğün üstesinden gelebilme, doğanın her canlı için, bu arada da insan için, hazırladığı tuzakların, felaketlerin önceden tahmin edilebilmesiyle sağlanabilmektedir.

Hayvancı, tarımcı kırsal toplumlar, yaşamlarında etkisinde kaldıkları olayları, etkinin türüne göre adlandırmışlardır. Sözelimi yılın soğuk veya sıcak günleri, rüzgarlar adlandırılırken halk, bu günlerin veya rüzgarların etkisini ne yönde ve nasıl gördüyse o şekilde adlandırmıştır: Karakış, koç ayı, kiraz ayı, orak ayı; filizkırın fırtınası, koz kavuran yeli, çanak kurutan yeli, eyyâm-ı buhur günleri, vb. Yayladaki kömün (barınağın) karın etkisiyle çökmesi, bu sırada tandırdan ateş çıkarmakta olan (başka bir anlatımda da tandır üzerindeki kazanda yemek karıştırırken) ailenin en yaşlısının tandıra (ya da kazan içine) kapaklanıp ölmesine neden olan soğuk-

lar (kar, tipi, vb.) yöre insanı tarafından “Kocakarıyı tandıra/kazana tepen soğukları” olarak adlandırılmıştır.

Felakete neden olan etken, kocakarıyı tandıra/kazana tepen soğukları olduğu kadar, baharın geldiğini sınıp yaylaya çıktıktan sonra rahata eren insanların (özellikle de Yapık Hüseyin’in karısının) Tanrı’ya olan saygısızlığıdır. Gerek İslâmiyet öncesi, gerekse sonrasında Türk insanının kutsalları arasında ilk sırayı alan Tanrı/Tengri inancına göre her şeyin yaratıcısı, sahibi O’dur. Tanrı/Tengri, tektir, eşi benzeri yoktur; her şeyi bilicidir. Zafer de hüsrân da O’nun takdiriyle olur. Tanrı, bu takdire karşı gelenleri cezalandırır. Bu bilgiler toplumun ortak hafızasında saklanan, korunan ve geleneksel bilgi olarak paylaşılan bilgilerdir. Bu bilgilere sahip olup da unutanlar ya da aldırmayanlar yaşadıkları olay ve durumları değerlendiremedikleri gibi ileride yaşayacakları olay ve durumlara karşı da tavır geliştiremezler. Yapık Hüseyin ve ailesinin yaşadığı olayda da bu durum söz konusudur. Koyunların, keçilerin yavrulaması, sütün dolayısıyla da süttten elde edilen yoğurdun, yağın, peynirin bollaşması, gelecek günlerin de bolluk içerisinde geçeceğine olan inanç ve güven, Yapık Hüseyin ailesinin mutlu olmasına yetmiştir, ancak evin hanımının bu bolluk ve mutlulukla adeta sarhoş olması, her şeyin sahibi, vereni olarak Tanrı’ya minnet etmemesi, halk beyninde, ailenin felaketine neden olan ana etkindir.

Sonuç

Toplum, bir topluluk olarak yaşamının, geleceğe ulaşmasının garantisi olarak tarihî süreçte ortak deneyimleri sonucu ortak belleğinde oluşturduğu, biriktirdiği geleneksel bilgiyi görür. Bu bilgiyi bilmeyen ya da bu bilgiye sırt çevirenler, olası geleceklerinde karşılaşacak-

ları sorunları çözmeye çaresiz kalacaklardır. Çünkü her nesil, karşılaştığı her olayın, her sorunun çözümünde yaşadığı çağın kendisine sunduğu bilgi yanında kendisinden öncekiler tarafından miras bırakılan bilgiyi de kullanır. Her toplum, tarihî süreç içinde yaşadığı deneyimleri birbirine eklemekle, deneyimlerini kalıp düşünceler şekline getirmekle geleneksel bilgiyi, kısacası geleneği oluşturmaktadır. Bu bilgi ya da gelenek, toplumsal yaşayışın sürekliliği için yerine getirilmesi gereken neslin sürdürülmesi, yeni neslin topluma uyumlu hâle getirilmesi (toplumsallaştırılması), toplumsal işbölümü ve toplumsal işlerliğin sağlanması gibi temel toplumsal işlevlerin altyapısını oluşturur. Geçmişten süzülerek (yaşayan ve yaşanabilir özelliklerinin korunarak ve geliştirilerek) geliyor olması, toplum bireylerince mantıklı, işe yarar, genel geçer, değerli kabul edilmesi sonucu toplumsal bir yasa haline gelen geleneksel bilgi, yaşanan bölgenin coğrafyası, iklimi, ekonomik ve siyasî yapısı, dinî inançları, vb. tarafından biçimlendirilir. Birey, bu bilginin/geleneğin içine doğar ve yaşamı boyunca da geleneksel bilgiyle sürekli bir alış-veriş içinde olur; ki geleneksel bilgi yoluyla da toplumsal bilinç elde eder. Bu bilgi, toplum bireylerinin “karşılıklı olarak tanı[dığı]kodlarla aktarılır” (Oğuz 2007: 6) İnsanlar ortak belleğin içeriğinde yer alan kutsal olanla olmayana, ödev ve sorumluluklarını, birbirleriyle ilişkilerindeki yasaları, bu bilinç sayesinde öğrenirler. Geleneksel bilgi yararlı ve işe yarar olduğuna güvenildiği oranda güncelliğini korur ve kullanılır. “Ortak belleğin ve paylaşılan deneyimin bütün ürün ve imgeleri” (Oğuz 2007:8) toplum bireylerince birlik-teliklerini, barış ve huzur içinde devamlılıklarını sağlayıcı araçlar olarak kullanılacaktır.

Yapık Hüseyin ailesinin yaşadığı bu felaket, özelinde küçük bir aileyi etkilemiş gibi gözükse de genel olarak olayın meydana geldiği bir toplumsal çevreyi etkilemiştir. Halk takviminin/halk meteorolojisinin toplumsal yaşamdaki önemini gösterdiği gibi geleneksel bilginin sağlamlığını ve toplumun ortak belleğinin toplumun süreğenliğini sağlamadaki rolünü de göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ARON, Raymond 2000, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Çev. Korkmaz Alemdar) Bilgi Yay., Ank.
- ASSMANN, Jan 2001, Kültürel Bellek, (Çev. Ayşe Tekin) Ayrıntı Yay., İst.
- BASER, Sait 2006, Toplumsal Akıl Anlamak, Ataç Yay., İst.
- BAŞGÖZ, İlhan 2004, “Ağıt, Sosyal Tarih ve Etnografya”, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyumu Bildirileri, (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz, Tuba Saltık Özkan) Gazi Ün. THBMER Yay., Ank.
- CONNERTON, Paul 1999, Toplumlar Nasıl Anımsar, (Çev. Alâeddin Şenel) Ayrıntı Yay., İst.
- ELIADE, Mircea 2006, “Sözlü Edebiyat”, Varlık Dergisi, Mart 1182, 68-73.
- OĞUZ, M. Öcal 2007, “Folklor: Ortak Bellek veya Paylaşılan Deneyim”, Milli Folklor, Yaz sayı 74, s.5-8.
- RAGLAN, Lord 2005, “Tarih ve Mit” (Çev. Levent Soysal), Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2 (Haz. M. Öcal Oğuz-Selcan Gürçayır), Geleneksel Yay., Ank.305-317.
- THOMPSON; Paul 1999, Geçmişin Sesi (Çev. Ş. Layıkel), Tarih Vakfı Yurt Yay., İst.
- WEBER, Max 1978, Economy and Society, Vol I, University of California Pres, Berkeley, Los Angeles, London
- YILDIRIM, Dursun 1998, Türk Bitiği, Akçağ Yay., Ank.